

İBN TEYMİYYE HAKKINDAKİ OLUMSUZ ALGININ KRİTİĞİ*

The Crituqe of Negative Perception About İbn Taymiyyah

Ahmet YALÇIN**

Öz

İbn Teymiyye, Haçlı Seferleri ve Moğol saldırılarının yıprattığı İslâm dünyasının yeniden toparlanmasının başlangıcı sayabileceğimiz dönemde parlak bir kişilik olarak devrinin güncel tartışma konularında fikirlerini bildirmiş, çeşitli tartışmaların ortasında yer almıştır. Mensup olduğu Hadis Ekolünün genel karakteristiği düşüncelerine yansımış, telif ettiği eserlere etki etmiştir. İbn Teymiyye, sonraki dönemlerde hakkında birbirinin zıddı biçimlerde anılmıştır/alınmıştır. İbn Teymiyye üzerinde oluşan algılar, onun çok detaylı şekilde yaptığı izahlar ya da onun telif ettiği eserlerinden ziyade, genel malumatlara ve özellikle günümüzde kolaycı bir algı üzerine kurulmakta ve değerlendirilmektedir. Bu algılara temel teşkil eden kaynakların kritiği ile İbn Teymiyye'nin üslubu hesaba katılmamaktadır. Doğrudan mutasavvıflara getirdiği tenkitler veya onu sahiplenenler üzerinden veyahut ona

Abstract

Ibn Taymiyyah lived in a beginning of an era where the Islamic World was recovering from the Crusades and Mongolian attacks. He was an important figure in his time, he stated his opinions on the current debates of his time and been in the midst of various debates. His ideas affected and his books had been influenced by the general characteristics of the Hadith Ecole/School he was in. In later periods Ibn Taymiyyah had been referred/perceived in entirely opposite directions. Perceptions of Ibn Taymiyyah had been formed and evaluated around general information and especially nowadays it is based on a simplistic perception, rather than his detailed explanations on the matters or books he had written. Style of Ibn Taymiyyah and critiques of the sources underlying these perceptions had not been taken into account. He had been evaluated based on his direct

* Bu makale, yazarın “Selefi Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye” adlı doktora çalışması esas alınmak suretiyle oluşturulmuştur.

** Dr. Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı.
orcid.org/0000-0001-9569-863X | ahmedyalcin3838@gmail.com

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
22.05.2018	29.06.2018	30.06.2018

DOI 10.18403/emakalat.425889

aidiyeti şüpheli olan; "*Ben nasıl indiysem Allah Teâlâ da işte böyle iner*" sözüne dayanılarak hakkında yorum yapılmaktadır. Bu makale İbn Teymiyye hakkında oluşturulan algıyı tartışmak için kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Selefiyye, İbn Teymiyye, İbn Battûta, Müteşâbih, Mücessime

criticism to the Sufis, or over the groups who embraced him or with a sentence "Allah walks like me" which is not certain that belongs to him. This article is written to discuss the perception about Ibn Taymiyyah.

Keywords: Sect, Salafism, Ibn Taymiyyah, İbn Battûta, Mutashabih, Mushabbih

GİRİŞ

"Tarih inşâsı" tabiri, akademik düzlemde kullanılan bir tabir olmanın ötesinde bir hakikati ifade etmektedir. Tarihî hadiselerden bahsedenlerin her biri aslında kendi inşâsını yapmaktadır. Şahıslar üzerindeki "tarih inşâsı" bazı fikirler üzerine kurulabildiği gibi, kimi zaman kısa ifadelere dayanılarak tarihî şahsiyetler hakkında algılar oluşmakta/oluşturulmaktadır. Bunun dikkat çekici örneklerinden biri de Takiyyüddin İbn Teymiyye'dir. (ö. 661/728-1263/1328)

İbn Teymiyye, kendisinden bahsedenlerin din, mezhep ve meşreplerindeki farklılıklara göre, algıladıkları bir kişidir. Bu sebeple İbn Teymiyye için, birbiriyle çelişen ifadeler bulmak mümkündür. İbn Teymiyye'yi yüceltme eğiliminde olan ve onu hatmü'l-müctehid kabul edenler olduğu gibi, Memluk ordusunun, yenilmez kabul edilen Moğol ordusuna galibiyetini, Memluk saflarında savaşa katılan İbn Teymiyye'ye bağlayanlar dahi olmuştur.¹ Öte yandan İbn Teymiyye'yi eleştirmenin ötesinde, ona şeyhü'l-İslâm denilmesini küfür telakki eden kimseler de çıkmıştır.² Bu farklı algılar sebebiyle İmam Gazzâlî'nin tesirinin çabuk olmasına karşın, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin geniş kesimlerde makes bulması gecikmiştir.³

¹ Fazlur Rahman, *İslâm'da İhya ve Reform*, Trc. Fehrullah Terkan, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 116.

² Dimeşki, Muhammed b. Ebî Bekr İbn Nâsiruddîn, (v.842), *er-Reddül-Vâfir alâ men Zeame Bienne men Semmâ İbn Teymiyye "Şeyhü'l-İslâm" Kâfir*, Thk. Züheyr eş-Şâviş, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980), 230-231.

³ Fazlur Rahman, *İslâm'da İhya ve Reform*, 175.

İbn Teymiyye hakkındaki olumsuz algıda, Ignaz Goldziher ve Duncan B. McDonald gibi oryantalistlerin de katkısı vardır.⁴ D. B. McDonald, İbn Battûta'ya dayandırdığı olumsuz imajı daha ileri bir seviyeye taşımış ve İbn Teymiyye'yi "sûfilerden, filozoflardan, Eş'arî mütekellimlerden ve gerçekte kendisinden başka hiç kimseden hoşlanmayan ve kafasında eksik vida olan"⁵ biri şeklinde değerlendirmiştir.

Günümüzde İbn Teymiyye hakkındaki menfi algının temelini, onun, tasavvuf erbabının bazı düşüncelerine getirdiği tenkitler ya da İbn Teymiyye'nin haberi sıfatları anlama biçimini ortaya çıkar-mada dikkat çekici bir misal olarak, kendisine sorulan Allah Teâlâ'nın gelmesinin nasıl olacağı sorusuna, bulunduğu minberden bir basamak inerek "işte benim geldiğim gibi" şeklinde verdiği söylenen cevap oluşturmaktadır. İbn Teymiyye'nin tasavvuf düşüncesi ve mutasavvıflara yönelik eleştirileri, kullandığı yöntem bakımından İslam mezhepleri tarihini ilgilendirse de genel olarak tasavvuf tarihinin alanına girmektedir. Ancak, biz burada İbn Teymiyye'ye izâfe edilen söz çerçevesinde onun hakkında oluşan algıyı ele alacağız. Allah Teâlâ için bu kadar açık bir şekilde insanî ifade kullanan birisinin teccim ve teşbihle itham edilmesi bir ithamın ötesinde hakkı teslim anlamı taşır. Fakat gerçekten İbn Teymiyye bu ifadeleri kullanmış mıdır? Bu makale boyunca asıl üzerinde duracağımız husus, günümüzde İbn Teymiyye algısını şekillendiren bu ifadenin gerçeklik derecesini tartışmaktır.

1. İbn Teymiyye ve Dönemi

İbn Teymiyye, Haçlı Seferleri (488-668/1095-1270) ve Moğol saldırılarının İslâm dünyasını uzun süreden beri yıprattığı, siyasî, iç-timai, mezhebî ve tasavvufî tartışmaların bolca yaşandığı bir dö-

⁴ George Makdisi, *İslâm'ın Klasik Çağında Din-Hukuk-Eğitim-Kâdiri Tarikatına Mensup Bir Süfi: İbn Teymiyye*, Trc. Hasan Tuncay Başoğlu, (İstanbul: Elma Basım, 2007), 189.

⁵ Duncan B. McDonald, *Development of Muslim Theology Jurisprudence and Constitutional Theory*, (Newyork: 1903), 273. "To Ibn Taymiya all this was the very abomination of desolation it self. He had no use for mystics, philosophers, Ash'arite theologians, or, in fact, for anyone except himself. A contemporary described him as a man most able and learned in many sciences, but with a screw loose."

nemde, ailesi ve yetişme tarzı sebebiyle hadis ekolüne mensup ve dolayısıyla güncel tartışmalarda taraf olarak yerini almış birisidir. Hadis ekolünün; te'vilden sakınarak, nasların zâhiri anlamlarına tutunmak şeklinde özetlenebilecek usulü⁶ İbn Teymiyye tarafından uygulanmıştır. Öte yandan o, sahip olduğu bakış açısı ve ortaya koyduğu görüşleri sebebiyle dönemindeki Eş'ariler ile, geçmişteki Eş'ariler ve Ashâbü'l-Hadis arasında vuku bulan, Allah'ın sıfatlarını anlayış farkından kaynaklanan tartışmanın⁷ ortasında bulunmuştur.⁸ İbn Teymiyye ve muhalifleri arasında yaşanan tartışmalar kimi zaman ilmî birer müzâkere ve tarafların birbirini iknâ etmeye çalışması biçiminde⁹ olsa da, bazen tartışma bunun ötesine taşınarak yöneticilere şikâyet ve tutuklatmalara kadar varmıştır. İbn Teymiyye yöneticilere yapılan şikâyetler yüzünden hapis cezalarına çarptırılmış ve son nefesini hapsedildiği yerde vermiştir.¹⁰

⁶ Ethem Ruhi Fıglalı, “Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler”, *İslâmi İlimler Enstitüsü Dergisi*, (Ankara: 1980),4:124-125.

⁷ Makrizî, Takiyyüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir el-Ubeydî. *es-Sülûkli Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2:79; Şankıtî, Muhammed b. el-Muhtar. *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şii İlişkileri*. Trc. İdris Çakmak. 2. Baskı. (İstanbul: Mana Yayınları, 2016),93.

⁸ Ahmet Yalçın, *Selefi Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 142.

⁹ İbn Kesir, Ebi'l-Fidâi İsmâil. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. (Beirut: 2007), 15: 613-614; Ebu'l-Hasan Nedevî, *Târîhu Davet-i Azimet-İslâm Önderleri Tarihi*. Trc. Yusuf Karaca, (İstanbul: 1992), 2: 60-65; Muhammed Ebu Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, Trc. Nusreddin Bolelli v.dğr. (İstanbul: İslâmoğlu yayınları, 1988), 37.

¹⁰ İbnü'd-Devâdârî, Ebü Bekr b. Abdullah b. Aybek, *Kenzü'd-Dürer ve Câmü'l-Gürer*, Thk. Bernad Radtke, (Kahire: 1982), 9: 137-138,144; Baybars, Rukneddin Baybars el-Mansûriyed-Devâdâr, *Zübdetü'l-Fikrati fî Târîhi'l-Hicrati*, Thk. Donald S. Richards, (Beirut: Neşerâtü'l-İslâmiyyeh, 1998) 386; İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer. *Târîhu İbnü'l-Verdî*. (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyyeh, 1996), 2: 246; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16: 43-46; Makrizî, *es-Sülûk*, 2: 401; Nedevî, *Tarih-u Davet-i Azimet*, 2: 105-106; Ebu Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 59-60. İbn Teymiyye'nin vefatı için, bk.:İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 9: 349; İbn Abdilhâdî, Ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Ukûdu'd-Dürriyye min Menâkib-ı Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, Thk. Ebu Mus'ab Talat, (Kahire: Faruk Hadise matbaası, 2002), 13; İbnü'l-Verdî, *Târîh*, 2: 275; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16: 210-214; Makrizî, *es-Sülûk*, 3: 114; Âlûsî, Ebu'l-Berekât Hayreddin Numan b. Mahmud Efendi. *Cilâu'l-Ayneyn bi Muhakemeti'l-Ahmedeyn*, Thk. Dani b.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem aynı zamanda, İslâm tasavvuf düşüncesinin tarikatlar biçiminde teşekkül ettiği, İbn Arabî,¹¹ Necmeddin Kübrâ¹² ve Ahmed Rufâî gibi meşhur mutasavvıfların ve fikirlerinin canlı olduğu bir zaman dilimidir.¹³ İbn Teymiyye'nin çağdaşı sayılabilecek sûfiler arasında, itikâdî bakımdan çeşitli tartışmalara konu edilen vahdet-i vücud,¹⁴ hatmü'l-evliyâ¹⁵ ve ittihat gibi anlayışlar bulunmaktadır. Ayrıca şeyhlere gösterilen saygının bazı aşırı uygulama ve itikatlara dönüştüğü, tarihî süreç hakkında bilgi veren kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶

Dönemin itikâdî mezhep yapısına bakıldığında; çeşitli bâtinî yorumların bulunması yanında, Bâtinî karakterli Şii fırkaların etkin zümreler olmadıklarını söyleyebiliriz. Ancak İmâmiye Şiası için durum farklıdır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu sayesinde İmâmî Şiiler gelişme kaydetmiş,¹⁷ özellikle Allâme Hillî'nin katkıları ile fikrî ve siyasî bakımdan bazı kazanımlar elde etmiştir.¹⁸ Sünnî kesimler

Münir. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006. 31; Nedevî, *Tarih-u Davet-i Azimet*, 2: 154-157; Ebu Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 95-97.

¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15:231; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. (İstanbul: Dergah yayınları, 1995), 287; Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar yayınları, 2011), 129.

¹² Makrizî, *es-Sülûk*, 1: 486.

¹³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 278-301; Henry Laoust, *İslâm'da Ayrılkçı Görüşler*, Trc. Ethem Ruhi Fığlalı-Sabri Hizmetli, (İstanbul: Pınar yayınları, 1999), 300-301; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 127-128.

¹⁴ Ebu Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 189; Ekrem Demirli, *Vahdet-i Vücut, Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 42: 431-433.

¹⁵ İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmûu Fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, (Medine: Melik Fahd matbaası, 2004), 2: 224; Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, (İstanbul: Yeni ufuklar neşriyat, 1992), 528; Mahmud Sa'd Tıblavî, *İbn Teymiyye'de Tasavvuf*, Trc. Ali Durusoy, (İstanbul: İnsan yayınları, 1989), 229-230.

¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, (İstanbul: Dergah yayınları, 2016), 216; Ebu Zehra, *İmam İbn Teymiyye*, 153.

¹⁷ Derya Örs, (Abdullah b. Ali b. Muhammed Kâşânî'nin) *Tarih-i Olcaytu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara: 1992), 126,131,134-135; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Trc. Cemal Köprülü. (Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 1987), 211-212,266-267; Hanifî Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, (İstanbul: Ötüken yayınları, 2010), 50-51.

¹⁸ Örs, (Kâşânî) *Tarih-i Olcaytu*, 136; Spuler, *İran Moğolları*, 125; Mahmud Şakir, *Hiz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, Trc. Ferit Aydın, (İstanbul: Kah-

bütünlükten uzak, kendi aralarında fikhî ve kelâmî çeşitli tartışmalar yaşamaktadır. İbn Teymiyye'nin dönemi, mezhep taassubunun görüldüğü, kılınan namazda dahi birbirlerinin arkasında namaza durmayan mezhep mensuplarının bulunduğu, camilerde namaz için her mezhebin ayrı bir imam arkasında kendi cemaatlerini oluşturup namazlarını edâ ettikleri bir vaziyet arz etmektedir.¹⁹ Bu durum Müslümanların kibleleri Kâbe için de geçerlidir. Orada her mezhebin kendi mihrabı, imam ve cemaati bulunmaktaydı.²⁰ Esasen, tek başına bu manzara bile, Müslümanlara karşı girişilen Haçlı Seferleri ve Moğol saldırılarının uzun süre devam edebilmesinin gerekçesini izaha kâfidir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız bir ortamda yaşayan İbn Teymiyye, ilimle meşgul olmuş, kendisine sorulan sorulara cevap vermiş, Emevî Camii'nde kürsüden insanlara nasihat etmiştir. Onun çok eleştirilen ve en belirgin özelliklerinden biri tenkittir²¹ ve yaptığı tenkitlerden selef neslinin anlayışına ters olduğunu düşündüğü kesimler nasibini almıştır. Özellikle tasavvuf erbabının tedâvülde olan bazı görüşlerine karşı çıkmıştır. Bu yöntemle verdiği fikri mücadelesinde, Şîî âlim Allâme Hillî'nin İlhanlı hükümdarı Olcaytu'yu da etkileyen ve Şia mezhebine geçmesine²² sebep olan düşüncesine karşı Sünnî antitezi üretmesi çok önemlidir. İbn Teymiyye'nin fıkıh anlayışında Hanbelî çizgi esas olsa da fetvâlarında çeşitlilik görmek mümkündür.

İbn Teymiyye ve dönemi hakkında genel çizgilerle verdiğimiz bilgilerden sonra, "İbn Teymiyye algısını" şekillendiren temel âmilleri zikredeceğiz.

raman yayınları, 1993), 5: 418; Abdüsselam Abdülaziz Fehmi, *Tarihu'd-Devleti'l-Moğolîyye fi İnan*, (İskenderiyye: Dârü'l-Meârif, 2002), 218.

¹⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15: 583; İbn Battûtâ, *Rihlet-ü İbn Battûtâ-Tuhfetü'n-Nazar fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*, Thk. Şeyh Muhammed Abdül Mün'im el-Uryân, (Beyrut: 1992), 1: 106.

²⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16:191.

²¹ Mustafa Kara, *İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 25.

²² Örs, (Kâşânî) *Tarih-i Olcaytu*, 136-138; Mazlum Uyar, *Şîî Ulemânın Otoritesinin Temelleri*, (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2004), 82.

2. İbn Teymiyye Algısını Etkileyen Âmiller

İbn Teymiyye hakkında, olumsuz bir algının oluşmasında ve yerleşmesinde etkisi olan bazı amilleri şu ana başlıklar halinde sıralayabiliriz. İbn Teymiyye'nin bazı mutasavvıflar ile tasavvufî bazı konulardaki eleştirileri, Kadızâdeliler hareketi, Vehhâbilik ve İbn Teymiyye'nin müteşâbihleri ve haberî sıfatları anlama biçimi. Tasavvuf, Kadızâdeliler ve Vehhâbilik İbn Teymiyye hakkındaki negatif algının unsurları olmakla birlikte bu hususların telif edilmesi mümkündür. Ancak, İbn Teymiyye'nin müteşâbihler ve haberî sıfatlarla ilgili düşünceleri onun hakkındaki olumsuz algı için başat öneme sahiptir.

2.1. Tasavvuf

İbn Teymiyye yaşadığı dönemde vahdet-i vücud başta olmak üzere mevcut bazı tasavvufî düşüncelere ve bu düşünceleri benimseyen sūfilere eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirileri, ileriki dönemlerde onun hakkında oluşan olumsuz algının beslendiği bir odak konumundadır. Bu sebeple İbn Teymiyye, tasavvufa toptan karşı olmadığı halde,²³ tasavvufa tamamıyla karşı bir kişi olarak görülmüş ve onun hakkında İslâm'ın gönül boyutunu anlamayan, zâhirî bakış açısına sahip bir "İslâm materyalisti"²⁴ şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Kâdirî tarikatına mensup olduğu yönünde çeşitli bilgiler²⁵ bulunan İbn Teymiyye'nin tasavvuf karşıtı ya da düşmanı olduğunu söylemek kolaylık olacaktır.²⁶ Bütün ailesi Şam'daki sūfiye kabristanında metfun olan İbn Teymiyye'nin kendisi de burada yatmaktadır. Yine aynı yakınlık sebebiyle Abdülkâdir Geylânî'nin *Fütûhu'l-Gayb* adlı eserine şerh yazmıştır. Eserlerinde Seriyü's-Sakatî, Sehl b. Abdillâh et-Tusterî ve Cüneyd Bağdâdî²⁷ gibi tasavvuf büyükleri-

²³ Mustafa Kara, *İbn Teymiyye'nin İlk Sūfilere ve Tasavvuf Klasiklerine Bakışı*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/1, (Bursa: 1986), 63.

²⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014), 108.

²⁵ Makdisî, *Kâdirî Tarikatına Mensup Bir Sūfi: İbn Teymiyye*, 189.

²⁶ Fazlur Rahman, *İslâm*, Trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2014), 175.

²⁷ İbn Teymiyye, *İbadetlerde Şer'i Ölçüler*, Trc. Mustafa Öztürk, (İstanbul: Gura yayınları, 2011), 105-106.

nin sözlerine yer vermesi, İbn Teymiyye'nin toptan bir tasavvuf muhalifi değil, dönemsel olarak mutasavvıflardaki şer'i bakımdan sınıktılı gördüğü fikir ve uygulamalara eleştirel yaklaştığını göstermektedir.

İbn Teymiyye, Muhyiddin Arabî'nin çeşitli fikir ve takipçilerine eleştiriler getirmiştir.²⁸ Osmanlı döneminde bazı tasavvuf çevrelerinde Muhyiddin Arabî'nin ve vahdet-i vücud fikrinin benimsenmesi yanında, Yavuz Sultan Selim'in İbn Arabî'nin türbesini ihyâ ederek teveccüh göstermesi,²⁹ onu eleştiren İbn Teymiyye'nin "karşı tarafta" kalması sonucunu doğurmuştur. Yine Osmanlı döneminde Kadızâdeliler olarak bilinen hareketin İbn Teymiyye'yi dayanak görmesi onun hakkındaki algının şekillenmesinde etkili olmuştur.

2.2. Kadızâdeliler Hareketi

Bu hareket, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti idaresinde ortaya çıkan iktisadî, idarî ve içtimaî bazı karışıklıklar sonucunda İbn Teymiyye'nin bid'at başta olmak üzere, bazı fikirlerini hayata geçirmek niyetiyle sistemsiz bir şekilde yola çıkan bazı din adamlarının önderliğinde başlayan, dinî ve sosyal nitelikli bir harekettir. Tasavvuf erbâbını ve bunlara yönelen halkı tekfirle suçlayan söylemleri, ilmi münakaşa zeminini ortadan kaldırmış, yaptıkları bu metodolojik hata neticesinde darp ve kıtal hadiselerine kapı aralayan sıkıntılı günler yaşanmıştır. Süreç içerisinde hareket mensuplarının cehâlet, taassup ve riyâkarlıkla itham edilmeleri, İstanbul ahâlisinin ikiye ayrılması ve genel asayîşi tehdit eden bir hal alması, bu zümrenin izlediği yöntemin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Neticesinde saraydaki destekçilerinin katledilip önderleri sürgün edilen hareket, İbn Teymiyye'nin bazı düşüncelerinden mülhem olması sebebiyle onun hakkındaki algıya menfi anlamda tesir etmiştir.³⁰

²⁸ Kara, *İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî*, 97.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 3: 347-348.

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3: 350,354; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 24: 100-102.

2.3. Vehhâbilik

Muhammed b. Abdülvehhâb (1703-1793), İbn Teymiyye'den gelen Ashâbü'l-Hadis mirasını, bu mirasın taşıyıcısı durumundaki İbrahim b. Hasan el-Kûrânî'ye (1616-1689) talebe olmak suretiyle elde eden hocası Muhammed Hayat es-Sindî'den (ö.1163/1750) almıştır.³¹ Abdülvehhâb'ın savunduğu fikirlerden etkilendikleri için Vehhâbiler diye nitelenen topluluk, Kuzey Arabistan bölgesinde asayışı bozdukları gerekçesiyle Osmanlı'nın askerî müdahalesine uğramıştır.³² Abdülvehhâb ve takipçileri genel anlamda İbn Teymiyye'nin dikkat çektiği konularda hassasiyet göstermiş, ancak bu hassasiyet onun gösterdiğinin ötesinde aşırı bir hal almış, tekfirci bir yaklaşımla Hâricî bir tutum şeklinde tezahür etmiştir.

Vehhâbilik İbn Teymiyye'ye göstermiş olduğu teveccüh, Vehhâbî karşıtı kimselerde olumsuz bir etki bırakmış, İbn Teymiyye'nin ne dediğinden ziyade onu kendine dayanak yapanlar üzerinden bir algı oluşmasına sebep olmuştur.

Tasavvufî bazı düşüncelere ve şahıslara yönelttiği tenkitler, Kadızâdeliler ve Vehhâbilik üzerinden oluşan "İbn Teymiyye algısı"na en belirgin ve menfi etkiyi onun müteşâbihler hakkındaki düşünceleri göstermiştir. İbn Teymiyye, içinden geldiği düşünce sistematiğine dayalı olarak müteşâbihler hakkında fikirler beyan etmiş, kendisine yapılan itirazlara izahlar getirmeye çalışmıştır. İbn Teymiyye'nin savunduğu düşünceler, döneminde derslerine iştirak eden talebeleri ve telif ettiği eserleri vasıtası ile bugüne kadar ulaşmıştır. İbn Teymiyye'nin telif ettiği eserlerinin sayısı birkaç yüzü bulmaktadır. Onun hakkında yapılan yorumların bu eserler bağlamında olması objektif sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

---

³¹ Basheer M. Nafi. *İbn Abdülvehhâb'ın Hocası: Muhammed Hayat es-Sindî ve Ashâbü'l-Hadis Metodolojisinin İhyası*, Trc. Ahmet Aydın, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8/2 (2013), 203-204; Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhâbilik*, (İstanbul: Dergâh yayınları, 2007), 82.

³² Şeker, *Osmanlılar ve Vehhâbilik*, 216-219.

3. İbn Teymiyye ve Müteşâbihât

Müteşâbihler konusu İslâm mezheplerinin ayrışma noktalarından biri olmuştur. Kur'ân'daki müteşâbihlere bakış açıları sebebiyle ayrı düşen çeşitli mezhepler arasında yaşanan tartışmalara VI/VII. asırlardaki Eş'ari-Hanbelî mücadelesi dikkat çekici bir örnektir. Bu mücadele, günümüzde dahi "Berâetü'l-Eş'ariyyîn" gibi eserler ile güncelliğini korumakta ve taraftar bulmaktadır.

İbn Teymiyye, Kur'ân müteşâbihleri diye bilinen ayetlerde geçen ifadelerin "hakikaten" anlamlar taşıdığını, dolayısıyla anlaşılmasının güç olmadığını ve bunların te'vil edilmesine gerek olmadığını söylemiştir. Onun Ashabü'l-Hadis geleneğine dayanan bu anlayış biçimi, döneminde tartışma konusu olduğu gibi sonraki dönemlerde de İbn Teymiyye, bu düşünce tarzı üzerinden değerlendirilmiştir. İbn Teymiyye, dönemsel olarak aşırı te'vil kullanılmasından mütevellit Eş'arîlerin müteşâbih ayetleri te'vil ediş şekline karşı çıkmıştır. Te'vilin haddinden fazla yapılmasına getirdiği itirazı, kendisinin "*Allah'ı cisim olarak kabul etmekle*" itham edilmesine neden olmuştur.

Mücessime olmakla itham edilen İbn Teymiyye hakkında ileri sürülen delil o kadar açık bir şekilde iddiayı ispat ediyor gözükmektedir ki başka bir argümana ihtiyaç bırakmadığı düşünülebilse de söz konusu delilin gerçekliğinin ne derece sabit olduğunun mutlaka incelenmesi gerekmektedir.

3.1. İbn Battûta'nın Rivayeti

İbn Battûta'nın İbn Teymiyye ile ilgili olarak Seyahatnamesinde kaydettiği olay, İbn Teymiyye hakkındaki negatif algının yazılı ilk delili olarak tarihte yerini almıştır. İbn Teymiyye'nin "aklında bir şey olduğu" ile başlayan bu anlayış, oryantalistlerin de katkısı ile katlanarak büyümüştür. Burada öncelikle İbn Battûta'nın anlatımını inceleyerek başlayacağız.

Rivayete göre bir gün İbn Teymiyye, Şam Emevî Camii'nde minberde hutbe okurken, bulunduğu basamaktan inerek, "*Ben nasıl indiysem Allah Teâlâ da işte böyle iner*" demiştir. Tarihi kaynaklar arasında sadece seyyah İbn Battûta'nın seyahatnamesinde bildirilen bu hadiseyi seyyah İbn Battûta şöyle başlayarak anlatır: "*Cuma günü camiye gittim, İbn Teymiyye minberden insanlara vaaz ediyor-*

du." İbn Teymiyye'nin vaazı içinde mezkûr cümleyi sarf etmesi üzerine, buna o esnada camide bulunan Mâlikî fakih İbn Zehrâ'nın itiraz ettiğini, bunun üzerine halkın kalkıp bu zatı el ve nâlinler ile dövdüklerini gördüğünü söylemektedir. İbn Teymiyye'nin Şam'daki Hanbelî fakihlerinin büyüklerinden olduğunu dile getiren seyyah, ancak onun aklında bir "şey" olduğunu düşünmektedir.³³

Seyyah İbn Battûta'nın dile getirdiği bu rivayet tashih edilmeye muhtaçtır. Bu hususu açıklamaya İbn Battûta hakkında bilgi verecek başlayalım. O, 1304 yılında Cebelitarık kıyısında bulunan Tancâ'da doğmuş, ilk yolculuğuna 1325 Haziran ayında çıkmış, Kuzey Afrika üzerinden Nisan 1326'da Mısır'a gelmiştir. Buradan Temmuz 1326'da Suriye'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Kendi ifadesiyle 726/1326'nın 9 Ağustos/9 Ramazan tarihinde Şam'a gelmiş, Mâlikî medresesine yerleşmiş,³⁴ ramazan ayını burada geçirmiş ve şevval ayında ayrılmıştır.³⁵ İbn Battûta'nın daha Şam'a ulaşmadığı bir tarih olan 7 Şaban'da İbn Teymiyye'nin hapis kararı verilmiş ve Şam Kalesi'ne hapsedilmiştir. Dolayısıyla İbn Battûta'nın rihlesinde bahsettiği hadiseyi bizzat görmesi mümkün gözükmemektedir.³⁶

İbn Teymiyye, tarihçilerin ittifakı ile olayın vukû bulduğu iddia edildiği günlerde Şam Kalesi'nde mahpus idi. Anlaşılan İbn Battûta rihlesinde bizzat görmesi mümkün olmayan bir olayı "gördüm" diyerek anlatmaktadır. İbn Battûta sadece bu hadiseyi değil, bunun gibi başka olayları da kendisi görmediği halde "gördüm" diyerek anlattığı için tenkit edilmiştir. İbn Battûta hakkında; dolaşmadığı güzergâhlar hakkında işittiklerini anlattığı, duyduklarını naklettiği, dinlediklerinden fazla etkilendiği, tarih açısından güvenilir olmadığı ve önceki seyyahlardan alıntılar yaptığı şeklinde çeşitli ithamlar mevcuttur.³⁷

³³ İbn Battûta, *Rihle*, 1:111-112.

³⁴ İbn Battûta, *Rihle*, 1:100.3

³⁵ A. Sait Aykut, "İbn Battûta", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 19: 361.

³⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 16: 190-191; Nedevî, *Tarih-u Davet-i Azimet*, 2: 148,189-190; Main M. Şerif, *İslâm Düşünce Tarihi*, Trc. Komisyon, (İstanbul: İnsan yayınları, 2014), 2: 27-28; Rızaeddin b. Fahreddin, *İbn Teymiyye ve Mücadelesi*. Haz. Ömer Hakan Özalp, (İstanbul: Özgü yayınları, 2013), 90.

³⁷ Aykut, "İbn Battûta", 19: 361-365.

İbn Battûta Şam'a geldiğinde Mâlikî medresesinde konaklamış, Mâlikîler ile birlikte kalmıştır. İbn Teymiyye'nin hasımları içinde Mâlikî kadısı da vardır. Camide meydana geldiği bahsedilen olayda ayağa kalkıp itiraz ettiğinde darp edildiği söylenen de yine bir başka Mâlikî'dir.

İbn Battûta'nın bizzat görmediği bir olayı "*gördüm*" diyerek anlatması başlı başına bir problem teşkil etmektedir. Seyyahın İbn Teymiyye karşıtları ile birlikte zaman geçirmesi, onun aleyhine fikir edinmesini kolaylaştırıcı bir âmil durumundadır. Husûmet, olayların olduğundan farklı intikal ettirilmesine sebep olabilecek bir etkidir. Mezhep farklılığı ve geçmişi olan bir tartışma söz konusu olunca, İbn Teymiyye'nin hakkında söylenen bu iddiaların mezhep taassubu neticesi ortaya atılan şeyler olması ihtimal dâhilindedir. Bu meyanda İbn Haldun, haberlere yalan karıştırılmasının sebeplerini zikrederken "*fikir ve mezhep taraftarlığı*" durumunu da bunlar arasında saymaktadır.³⁸

Başka kaynaklar tarafından desteklenmeyen ve nakledilmeyen tarihî bir bilgiye şüphe ile yaklaşılması daha uygundur. Öte yandan İbn Battûta'nın verdiği bilginin tamamen reddedilmesi yerine, hadisenin onun naklettiğinden farklı cereyan ettiğini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda, Emevî Camii'nde İbn Teymiyye ile Mâlikî Ebu Zehrâ arasında bir diyalog geçmişse de bu hadise ikinci şahıslar tarafından İbn Battûta'ya ilavelerle nakledilmiş, onun da kendi katkıları ile olaya son şeklini verip kaydetmiş olması mümkündür.

Emevî Camii'nde büyük bir cuma cemaatinin huzurunda gerçekleştiği anlatılan olayı yukarıda belirttiğimiz çerçevede değerlendirence, gerçekliği konusunda ciddi şüphelerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Zikredilen hadise, büyük bir topluluk önünde görülmüş olması gerektiği halde, döneme ait tarihi ayrıntılı bir şekilde yazan tarihçilerin hiçbirinin eserinde yer almamış, sadece İbn Battûta tarafından nakledilmiş ve ileriki zamanda başkalarının da ondan alarak nakletmesiyle meşhur olmuştur. Oysa Yörükân'ın da dediği gibi, "*İbn*

³⁸ İbn Haldun, Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Trc. Zakir Kadiri Ugan, (İstanbul: Maarif matbaası, 1954), 1: 89.

Teymiyye'nin bütün eserleri bu sözleri yalanlamaktadır. İbn Teymiyye, Minhâcû's-Sünne kitabında Mücessime'yi ve Müşebbihe'yi redde dâir uzun bir bahis yazmıştır."³⁹ Kendi ifadeleri ve eserleri mevcut olduğu halde, İbn Teymiyye hakkındaki kanaatin üçüncü şahıslar üzerinden oluşması dikkate şayandır.

3.2. İbn Teymiyye'nin Eserlerinde Müteşâbihler Konusu

İkinci ve üçüncü şahıslar üzerinden elde edilen bilgilerin çeşitli şüpheler barındırıyor olması hasebiyle, İbn Teymiyye'nin "ne dediğinin" doğrudan kendi telif ettiği eserlerinden alınması, sonuçta yapılacak değerlendirmenin de o nispette isabetli olmasına yardımcı olacaktır. İbn Teymiyye, bahsettiğimiz konuları o kadar uzun, detaylı biçimde ve farklı eserlerinde incelemekte, izah etmektedir ki onun bütün bu izahları, onlarla ifade edilecek ciltleri bulmaktadır. Ancak biz burada onun müteşâbihler ve haberî sıfatlarla ilgili düşüncelerini hulasa ederek vermeye çalışacağız.

İbn Teymiyye, teccim için; "şer'î kaynaklarda bulunmayan mücmel bir lafızdır, nefyi ve ispatı ancak delil ile mümkündür" dedikten sonra konuyu izah sadedinde "teccimi ispat edenin muradı, Allah Teâlâ'nın âlemin fevkinde ve ondan farklı olduğunu beyan ise bu doğrudur. Teccimi nefyeden kimsenin ise bundan muradı, mahlûkatın Allah'ı kapsamadığı gibi onu temsil de etmediklerini/ona benzemediklerini beyan ise, bu da doğrudur. Bu iki söz arasında bir çelişki yoktur" demektedir.⁴⁰ Onun bu ifadeleri, naslardaki açık ifadelerle çelişmemek kaydıyla, teccim ifadesini kullanan kişinin muradına göre değerlendirme yaptığını, yoksa mutlak olarak bir red veya kabul sergilemediğini göstermektedir. İbn Teymiyye, kullanılan kelimeye değil de o kelime ile kastedilen manayı esas almak-

³⁹ Abdülmüteâl Saîdî, *İslâm Tarihinde En Mühim Hukuki Kararlar*, Trc. Yusuf Kılıç, (İstanbul: Emre Matbaası, 1997), 423, 1 nolu dipnot; Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*, (İstanbul: Ötüken, 2006), 94-95, 133 nolu dipnot. İbn Teymiyye'nin Mücessime ve Müşebbihe'yi redde dair yazısı için bk. İbn Teymiyye, *Minhâcû's-Sünneti'n-Nebeviyyeh*, Thk. Muhammed Reşad Salim, (Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyyeh Neşriyat, 1986), 2: 198-234.

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 5:307. Ayrıca İbn Teymiyye'nin teccimle ilgili detaylı düşünceleri için bk. İbn Teymiyye, *Der'u Teârizu'l-Akl ve'n-Nakl*, 4:137-143.

tadır. Eğer kastedilen mana Allah Teâlâ için fasid değilse itiraz etmemiştir.⁴¹

İbn Teymiyye, teşbih için; "Allah Teâlâ, aralarındaki müştereklik konusunda mahlûkun cisimleri gibidir, "mahlûka caiz olan, ona da caizdir" denilmesi, malum bir fasit sözdür ve bu Allah Teâlâ'nın münezzehe olduğu bilinen teşbih ve temsildir. Allah Teâlâ için tenzih edilen adem, hudûs ve diğer benzeri şeylerin mahluk için olması caizdir. Eğer teşbih ve temsil caiz olsa, o zaman iki zıddın birleşmesi gerekir. Allah Teâlâ için vücut ve kıdem vaciptir. Eğer bu, muhdes bir varlık için de vacip olsa, ademi kabul etmeyen kadîm bir varlığa ait özellikle vasfedilmiş olur ki bu durum iki zıddın birleşmesidir." Allah Teâlâ'ya yed/el, basar/görme, kıdem gibi hususların insana ait bilinen özelliklerin mukabili kabul edilmesi Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye gibi imamlar tarafından zemmedilmiştir. "Hiçbir şey onun misli değildir." (Şûrâ 42:11), "Onun hiçbir şey onun dengi yoktur." (İhlas 112:4), "...Allah'a ortak koşmayın..." (Bakara 2:22) gibi açık deliller teşbihin mümkün olmadığını gösterir."⁴² Ayrıca İbn Teymiyye, teşbih ile tavsifi ayırmak gerektiğini, sıfatları te'vilsiz kabul etmenin teşbih değil, Allah'ın kendini vasfettiği gibi, keyfiyetsiz olarak vasıflandırmak olduğunu ifade eder.⁴³

Aslında İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatları konusunda sahâbe, tâbiîn, müctehid imamlar, âlimler, İmam Eş'arî, Bakillânî ve daha başkalarının görüşlerini inceleyip eserlerinde yer verdikten sonra bu sıfatlara iman edilmesi gerektiği ve sıfatların gerçek olduğu düşüncesinde birleştiğini belirtmiştir.⁴⁴ İbn Teymiyye'ye göre, bazılarının iddiası olan; "*Hz. Peygamber (sa.) Kur'ân'ı tebliğ eder, ancak manasını fehmedemezdi, sıfatlar konusunda manalarını fehmetmeden ha-*

⁴¹ Muhammed Yazıcı, *İbn Teymiyye'nin Mecmûu Fetâvâ İsimli Eserinde Ehli Bidat Fırkalarına Bakışı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Erzurum: 1998), 366. Konu ile ilgili ayrıca bk. Burhaneddin Kıyıcı, *İbn Teymiyye'de Akıl-Nakil İlişkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 225-228.

⁴² İbn Teymiyye, *Der'*, 4:144-146; Ayrıca bk. Yazıcı, *İbn Teymiyye'nin Bid'at Fırkalarına Bakışı*, 367-375.

⁴³ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 3:20-23; Yazıcı, *İbn Teymiyye'nin Bid'at Fırkalarına Bakışı*, 369.

⁴⁴ Âlûsî, *Cilâu'l-Ayneyn*, 376; Nedevî, *Tarih-u Davet-i Azimet*, 2: 188-189.

dis söylerdi, yine Cibrîl, sahâbe ve tâbûn aynen böyleydi" demek büyük bir dalalettir.⁴⁵

İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak kaleme aldığı "*Risâletü't-Tedmûriyye*" adlı risalesinde konuyu tafsilatıyla incelemektedir. Bu konunun tevhit ve sıfatlar, yani nefiy ve ispat arasındaki habere dâir olduğunu, mütekellimîne göre ilim babında, fu-kahânın ise kitâbü'l-ıman içinde zikrettiğini açıklar.

Ona göre; kulun, Allah'ın kemal sıfatlarından ispatı gerekenleri ispat etmesi, nefyetmesi gerekenleri de nefyetmesi gerekir. Bu, kulun ibadetindeki tevhidin bir neticesidir. Tevhit; maksat, irade ve ameli kapsamalıdır. Önce, ihlas suresinde beyan edildiği üzere ilim ve sözde tevhit ki bu sıfatlarda tevhitir. Bu da, Allah'ın kendisini vasıflandırdığı şekilde nefiy ve ispat suretinde vasıflandırılmasıdır. Teşbihsiz ispat ve ta'tilsiz tenzih, tıpkı ayette buyrulduğu gibi "hiç-bir şey onun misli değildir, o semî' ve basîrdir." (eş-Şûrâ 42/11). Allah kendisini ayette (el-Bakara 2/255) geçtiği üzere "Hayy-^{الْحَيُّ}" olarak vasfetmiştir. Bazı kullarını da ayette geçtiği üzere "^{الْحَيُّ}" olarak isimlendirmişse de aynı vasfın kullar için kullanılması ile Allah için kullanılması aynı değildir. Çünkü "^{الْحَيُّ}" sözü Allah'a mahsus bir isimdir. İkinci ayette geçen "^{الْحَيُّ}" yaratılmış canlılara mahsus bir isimdir. Akıl, müşterek isme sahip iki varlıktan mutlak ile mukayyedi birbirinden ayırabilir. Böylece, Hâlık mahlûktan, mahlûk da Hâlıktan ayrılmış olur. Bu ayırım, Allah'ın bütün esmâ ve sıfatları için geçerlidir. Allah, kendisine ayette (en-Nisa 4/58) "السميع-Semî" ve "البصير-Basîr" dedikten sonra, başka bir ayette (el-İnsan 76/2) aynı ifâdeleri insan için kullanır. Ancak, Allah'ın "السميع-Semî" olması, insanın "السميع-Semî" olması gibi değildir. Allah'ın, buna benzer olarak zikrettiği pek çok ifâdeler vardır. Ayetlerde "Rauf-^{رؤوف}", "Rahîm-^{رحيم}", "el-Melik-^{الملك}", "el-Mü'min-^{المؤمن}", "el-Aziz-^{العزيز}", "Cebbâr-^{جبار}", "Mütekebbir-^{متكبر}", "Ta'lîm-^{تعليم}", "Rızâ-^{رضا}", "Muhabbet-^{محبة}", "Gazap-

⁴⁵ Mustafa Hilmi, *Menhecü Ülemâi'l-Hadis ve's-Sünneti fî Usûlü'd-Din*, (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 22.

"غضب", "İstivâ-استواء" ve benzeri ifâdeler hem Allah Teâlâ, hem de insan hakkında geçmektedir.

Yine "*istivâ*" ayetlerde hem Allah Teâlâ hem de mahlûkat için geçmektedir. Allah'ın *istivâsı*, mahlûkatınki gibi değildir. İbn Teymiyye, "*istivâ*" ile ilgili olarak "*hakikaten istivâ*" demektedir ve fikrini pek çok İslâm âliminin görüşüyle desteklemektedir. Ona göre; Allah'ın arşa *istivâsını*, insanın bir gemi ve hayvan üzerine *istivâ* etmesi gibi zannedenler var. O, arş üzerine *istivâ* ettiğinde, tıpkı gemi ve hayvan üzerine binenlerin onlara ihtiyacı gibi arşa ihtiyacı var zannediliyor. Gemi battığında üzerindeki insanlar nasıl suya düşüyorsa bu meseleyi böyle anlayanlar var ki bu anlayış sahipleri doğru düşünmüyor. Zirâ Allah, *istivâyı* diğer fiil ve sıfatlar gibi kendine izâfe etmiştir. Farz-ı mümteni olarak, haşa -Allah yarattığı gibidir dense, onun *istivâsı* da halkın *istivâsı* gibi olur. Ancak, Allah ile yaratıkları arasında mümâselet yoktur, bilakis O yaratıklarından ganîdir, O arşın ve diğer şeylerin yaratıcısıdır. Allah bütün her şeyin fevkinde olduğunda, Onun mahlûka ya da arşa muhtaç olması mümkün değildir. Eğer birisi "Gökte olanın, sizi yere batırılmayacağından emin misiniz?" (el-Mülk 67/16) âyetinin muktezâsı, Allah'ın semâvâtın dâhilinde olmasıdır diye vehmetse, o kimse ittifakla câhildir ve dalâlettedir.⁴⁶

Kim, Allah için ilim yoktur, kuvvet yoktur, rahmet yoktur, kelâm yoktur, o sevmez, o râzı olmaz, *istivâ* yoktur derse, inkâr eden Muattıla olur. Allah'ı var olmayan ve cansız varlıklar ile temsil etmiş olur. Kim de, Allah'ın ilmi benimki gibidir, kuvveti benimki gibidir, sevgisi benimki gibidir, rızası benimki gibidir, elleri benimki gibidir, *istivâsı* benimki gibidir derse, Allah'ı canlılar ile temsil eden müşebbihe olur. Allah için gereken temsil olmaksızın ispat, ta'til olmaksızın tenzihtir.⁴⁷ Müminler, Allah'ın dinî kanunlarının ortasında bulunan kimseler olarak, Allah Teâlâ için dilediklerini neshederek, dilediklerini yok sayarak onun hakkında tasarrufta bulunamazlar.

⁴⁶ İbn Teymiyye, *Şezerâtü'l-Belatîn*, (Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.), 31-32; Nedevî, *Tarih-u Davet-i Azimet*, 2: 111-112; Şerif, *İslâm Düşünce Tarihi*, 2: 33.

⁴⁷ İbn Teymiyye, *Risaletü't-Tedmüriyye* (Şezerâtü'l-Belatîn içinde), (Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.), 9-13.

Onların âlimleri ya da avamdan inanan kimselerinin Allah'ın dininde bir değişiklik yapmalarına cevaz yoktur. Müminlere göre yaratma da, emir de Allah'ındır ve onlar ancak Allah'ın emrettiği şekilde "*işittik, itaat ettik*" derler. Yahudiler, Allah'ı mahlûkun nakıs sıfatlarıyla vasf ettiler. Hıristiyanlar da mahlûku, Hâlık'ın kendine has sıfatlarıyla vasf etti. Müminler ise, isim ortağı ve benzeri olmayan Allah Teâlâ'ya iman eder, hiç kimse ona denk değildir, O, her şeyi yaratan ve âlemlerin Rabbidir. O'nun dışındaki her şey ona muhtaçtır.⁴⁸

Müteşâbihler ve Allah'ın sıfatları ile ilgili olarak yukarıdaki ifadelerin sahibinin Müşebbihe ya da Mücessime ithamlarına maruz kalması dikkat çekici bir haldir. İbn Teymiyye algısı, sübûtu kat'i olmayan bir cümle üzerine ya da yaptığı detaylı izahlar atlanarak genel malumatlara değil de onun eserlerinde ortaya koyduğu düşünce ve görüşleri üzerine oluşmak suretiyle tashih edilmelidir.

SONUÇ

Günümüzde İbn Teymiyye hakkında, farklı kesimlerde birbirine zıt biçimlerde oluşmuş algıları gözlemlemek mümkündür. İbn Teymiyye'yi benimseyenler onu hatasız kabul edip yüceltirken, karşıtları ise onu tamamen yok sayma ya da bizatihi eserlerine dayanan bilgilerle değil de kesin olarak doğrulanmamış verilere dayalı bir algı üzerine hüküm vermektedir. İbn Teymiyye hakkındaki menfi algıyı üç ana başlık altında hulasa edebiliriz. İbn Arabî başta olmak üzere dönemindeki bazı mutasavvıflar ile bunlardaki bazı düşüncelere ciddi tenkitler yapması. Kendisinden sonra ortaya çıkan "Kadıızâdeliler" ve "Vehhâbiler" diye bilinen olumsuz hareketlerin İbn Teymiyye'yi sahipleniyor olması. İbn Teymiyye'nin haberî sıfatları anlama şekli ya da bu sıfatlarla ilgili söylediği ifadeleri.

Yavuz Sultan Selim'in Şam seferi ile Osmanlı tarafından kabul gören İbn Arabî'yi tenkid eden İbn Teymiyye, tasavvuf karşıtı cephenin öncüsü gibi telakki edilmiştir. Bu yaklaşım, rahatlıkla bütüncül olmaktan uzak sayılabilir. İbn Teymiyye, bazı sūfileri ve fikirleri

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, 3: 371-372.

eleştirmiştir. Ancak bu onun tasavvufa ve tasavvuf ehline tam olarak karşı olmasından değil, eksiklikleri ikmal-fazlalıkları ihmal düşüncesi sebebiyledir. Onun sitayişle bahsettiği tasavvuf erbabı ve istifade edip şerh yazdığı tasavvufi eserler aksini beyan etmektedir.

Yine Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve çeşitli asayiş olayları ile neticelenen Kadızâdeliler ile Vehhâbilik hareketleri de İbn Teymiyye'den etkilenmeleri sebebiyle, meydana gelen hadiselerin perde gerisindeki asıl sorumlu İbn Teymiyye olarak görülmüştür. Osmanlı Devletinde toplumsal düzen açısından tehdit oluşturan hareketlerin ilham aldığı kişi olarak, İbn Teymiyye hakkındaki olumsuz algı kuvvetlenmiştir.

İbn Teymiyye'nin bazı mutasavvıfları ve bunların benimsediği düşüncelere yaptığı eleştirileri ile Kadızâdeliler ve Vehhâbilik hareketleri onun hakkındaki menfi algı üzerinde etken olmakla birlikte, İbn Teymiyye için oluşan menfi algının temeli, onun haberi sıfatları anlama biçimine ve İbn Battûta'nın seyahatnamesinde, İbn Teymiyye'nin haberi sıfatları anlayış tarzını açıklayıcı olarak anlattığı bir olaya dayanmaktadır.

İbn Battûta, İbn Teymiyye'nin cuma günü minberden Allah'ın gelmesi meselesini anlatırken, onun üzerinde bulunduğu minberin basamağından bir alt basamağa indikten sonra Allah'ın da kendisi gibi ineceğini söylediğini duyduğunu eserine yazmıştır. İbn Battûta'nın "*gördüm*" dediği bu olayda tarihsel bir uyuşmazlık söz konusudur, zira İbn Teymiyye o tarihte Şam Kalesi'nde hapistedir. İbn Battûta Şam'a gelince Mâlikî medresesinde kalmıştır. Mâlikîler arasında İbn Teymiyye'ye karşı çıkan, onunla tartışan kimseler bulunmaktadır. Mazisi eskiye dayanan mezhebi bir tartışmada tarafların hadiseleri olduğundan farklı, ekleme ve çıkarmalar yapmak suretiyle nakledebildiği bilinmektedir.

İbn Teymiyye, Ashâbü'l-Hadis geleneğinden gelmesine, nasların anlaşılmasında çoğunlukla zahiri anlamlarına bağlı kalarak te'vil-den kaçınmasına karşın, Allah'ın sıfatları ile ilgili görüşlerini izah için yazdığı risaleleri mevcuttur. Bu risalelerde İbn Teymiyye, İbn Battûta'nın sözlerini nakzeder anlamda ifadeler kullanmakta, Mücessime ve Müşebbihe düşüncelerinin Allah Teâlâ için ne anlama geldiğini, bunun mümkün ve muhal kısımlarını, sıfatların keyfiyeti-

nin meçhul olduğunu dile getirmektedir. İbn Battûta hakkında, görmediği halde sırf kendisine anlatılan bazı şeyleri naklettiği eleştirisinin de olduğunu ve onun eserinde yer verdiği bilginin döneme ait tarihî hiçbir kaynakta bulunmamasının, söz konusu olayın gerçekliğine ciddi şüpheler düşürdüğünü söylemek mümkündür.

İbn Battûta Seyahatnamesi, Osmanlı Türkiye'sinde 1860'lı yıllarda yayın yapan Takvim-i Vekâyi isimli resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu gazete yayını sayesinde İbn Teymiyye hakkındaki menfi algının ciddi bir dayanağı diyebileceğimiz İbn Battûta Seyahatnamesi daha bilinir hale gelmiştir. İbn Teymiyye'nin her konudaki düşünce ve görüşleri, kendi yazdığı eserlerinde en ince tafsilatına kadar açıklanmış bulunmasına rağmen, doğruluğu tartışmalı bir veri üzerinden değerlendirilen İbn Teymiyye, çok büyük ihtimalle İbn Battûta'nın ya da onun kaleme aldığı notları kendisine teslim ettiği kâtip İbn Cüzey el-Kelbî'nin özensiz tavrının kurbanı olmuş gözükmektedir. İbn Teymiyye gibi İslam dünyasının çok karmaşık bir döneminde yaşayan ve çok farklı alanlarda kalem oynatan birisi hakkında, doğruluğu sorgulanmayan, kaynağı kritik edilmeyen ve üzerindeki şüpheler tam olarak izâle edilmeyen bilgilere dayalı algılar üzerinden fikir yürütmek yerine, bizâtihi kendi eserlerinden hareketle hüküm vermenin daha doğru olacağı aşikardır.

KAYNAKÇA

- Abdüsselam Abdülaziz Fehmi. *Tarihu'd-Devleti'l-Moğoliyye fî İran*. İskenderiyye: Dârü'l-Meârif, 2002.
- Âlûsî, Ebu'l-Berekât Hayreddin Numan b. Mahmud Efendi. *Cilâu'l-Ayneyn bi Muhakemeti'l-Ahmedeyn*. Thk. Dani b. Münir. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Ateş, Süleyman. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Aykut, A.Sait. "İbn Battûta". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 19: 361.

- Basheer M. Nafi. *İbn Abdülvehhab'ın Hocası: Muhammed Hayat es-Sindî ve Ashâbü'l-Hadis Metodolojisinin İhyası*. Trc. Ahmet Aydın, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, 2013.
- Baybars, Rukneddin Baybars el-Mansûried-Devâdâr. *Zübdetü'l-Fikrati fî Târihi'l-Hicrati*, Thk. Donald S. Richards. Beyrut: Neşerâtü'l-İslâmiyyeh, 1998.
- Çavuşoğlu, Semiramis. "Kadıızâdeliler". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.24: 100-102.
- Demirli, Ekrem. "Vahdet-i Vücut". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 42: 431-433.
- Dımeşki, Muhammed b. Ebî Bekr İbn Nâsıruddîn.(ö.842)*er-Reddü'l-Vâfir alâ men Zeame Bienne men Semmâ İbn Teymiyye "Şeyhü'l-İslâm" Kâfir*. Thk. Züheyr eş-Şâviş.Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İmam İbn Teymiyye*, Trc. Nusreddin Boelli v.dğr. İstanbul: İslâmoğlu Yayınları, 1988.
- Fazlur Rahman. *İslâm*. Trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2014.
- Fazlur Rahman. *İslâm'da İhya ve Reform*. Trc. Fehrullah Terkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Mezheplerin Doğuşuna Tesir Eden Sebepler*. İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi. 4. Ankara: 1980.
- İbn Abdülhâdi, Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Ukûdu'd-Dürriyye min Menâkıb-ı Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*. Thk. Ebu Mus'ab Talat. Kahire: Matbaatü Faruk Hadise, 2002.
- İbn Battûta. *Rihlet-ü İbn Battûta-Tuhfetü'n-Nazar fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*. Thk. Şeyh Muhammed Abdül Mün'im el-Uryân. Beyrut:1992.
- İbn Haldun, Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Trc. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: Maarif Matbaası, 1954.
- İbn Kesîr, Ebî'l-Fidâi İsmâil. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. I-XX. Beyrut: 2007.
- İbn Teymiyye, Ebî'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Der'u Teârizu'l-Akli ve'n-Nakli*. 2. Baskı. I-XI. Thk. Muhammed Reşad Salim. Hicr Matbaası,1411/1991.

- İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmûu Fetâvâ*.I-XXXVII. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Matbaatü Melik Fahd, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *İbadetlerde Şer'i Ölçüler*. Trc. Mustafa Öztürk. İstanbul: Gura-ba Yayınları, 2011.
- İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Risaletü't-Tedmüriyye* (Şezerâtü'l-Belatîn içinde), Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.
- İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Şezerâtü'l-Belatîn*, Beyrut: Dârü'l-Kalem,ts.
- İbn Teymiyye, Ebi'l Abbas Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyyeh*. Thk. Muhammed Reşad Sa-lim. I-IX. Riyad: Câmiatü'l İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyyeh Neşriyat, 1986.
- İbnü'd-Devâdâri, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'd-Dürer ve Câmiu'l-Gürer*. Thk. Bernad Radtke. Kahire: 1982.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer. *Târîhu İbnü'l-Verdî*. Bey-rut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyyeh, 1996.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Ya-yınları, 1995.
- Kara, Mustafa. *İbn Teymiyye'nin İlk Sûfilere ve Tasavvuf Klasiklerine Bakışı*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 1/1, Bursa: 1986.
- Kara, Mustafa. *İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Doğru Yolun Sapık Kolları*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2014.
- Kıyıcı, Burhaneddin. *İbn Teymiyye'de Akıl-Nakil İlişkisi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2009.
- Laoust, Henry. *İslâm'da Ayrılkçı Görüşler*. Trc. Ethem Ruhi Fığlalı-Sabri Hizmetli. İstanbul: Pınar Yayınları, 1999.
- Mahmud Şakir. *Hız. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*. Trc. Ferit Aydın. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1993.

- Makdisî, George. *İslâm'ın Klasik Çağında Din-Hukuk-Eğitim-Kâdirî Tarikatına Mensup Bir Süfî: İbn Teymiyye*. Trc. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Elma Basım, 2007.
- Makrîzî, Takiyyüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir el-Ubeydî. *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Mcdonald, Duncan B. *Development of Muslim Theology Jurisprudence and Constitutional Theory*. (Newyork: 1903),
- Mustafa Hilmi. *Menhecü Ülemâi'l-Hadis ve's-Sünneti fî Usûlü'd-Din*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Nedevî, Ebu'l-Hasan. *Tarihu Davet-i Azimet-İslâm Önderleri Tarihi*. Trc. Yusuf Karaca. İstanbul: 1992.
- Örs, Derya. (Abdullah b. Ali b. Muhammed Kâşânî'nin) *Tarih-i Olcaytu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1992.
- Rızaeddin b. Fahreddin. *İbn Teymiyye ve Mücadelesi*. Haz. Ömer Hakan Özalp. İstanbul: Özgü Yayınları, 2013.
- Saîdî, Abdülmüteâl. *İslâm Tarihinde En Mühim Hukuki Kararlar*. Trc. Yusuf Kılıç. İstanbul: Emre Matbaası, 1997.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları*. Trc. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Şahin, Hanifi. *İlhanlılar Döneminde Şiilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.
- Şankıtî, Muhammed b. el-Muhtar. *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şîî İlişkileri*. Trc. İdris Çakmak. 2. Baskı. (İstanbul: Mana Yayınları, 2016).
- Şeker, Fatih M. *Osmanlılar ve Vehhâbilik*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2007.
- Şerif, Main M. *İslâm Düşünce Tarihi*. Trc. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Tıblavî, Mahmud Sa'd. *İbn Teymiyye'de Tasavvuf*. Trc. Ali Durusoy, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf ve Tenkit*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

- Uyar, Mazlum. *Şit Ulemânın Otoritesinin Temelleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Yalçın, Ahmet. *Selefi Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri: 2017.
- Yazıcı, Muhammed. *İbn Teymiyye'nin Mecmûu Fetâvâ İsimli Eserinde Ehli Bidat Fırkalarına Bakışı*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum: 1998.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.